

*Dmytro Verteletskyi****Obiekt kultury trypillskiej z etapu CII na stanowisku
Liuczyn-Zawidow 3 (Wyżyna Wołyńska, Ukraina)*****A feature of the Trypillia culture from the CII stage at the Liuczyn-Zawidow site (Volhynian Upland, Ukraine)***

The article introduces new data on rescue research conducted in the Volhynian Upland. The partially destroyed feature of Trypillia culture was accidentally discovered in April 2020. It was decided to explore immediately the feature, as it was threatened with complete destruction. During the surveys materials that have mixed features and are characteristic of several local groups (Brynzeny-Żwanets, Horiv-Nowomalin, Trojaniv) were recorded in the object as well as outside of it. However, the predominant attributes affiliate to the Trojaniv group (type Kostianec-Kurgany). Among the materials there were traces of the Funnel Beaker culture (FBK) and Baden culture. Furthermore, a fragment of bone was recorded at the bottom of the object, which was sold by radiocarbon analysis in the Poznan laboratory (4585 ± -35 BP).

KEY WORDS: Volhynian Upland, Trypillia culture, 14C dating, Horiw-Nowomalin group, Kostianec-Kurgany group

Submission: 30.09.2020; Accepted: 22.12.2020

WSTĘP

Badania ratownicze należą do jednych z najważniejszych na polu archeologii. Ich podstawowym zadaniem jest „konserwacja przez dokumentację” niszczonego lub zagrożonego zniszczeniem dziedzictwa archeologicznego (Kobyliński 2001; 2009; Florek 2015; Czopek 2017). Podczas badań powierzchniowych (lub niekiedy przypadkowych odkryć) natrafiamy często na silnie zerodowane stanowiska archeologiczne, szczególnie na terenach objętych działalnością rolniczą, w rejonach odkrywek lub w miejscach związanych z działalnością gospodarczą. W takich sytuacjach podstawowym zadaniem jest podjęcie możliwie szybkich badań wykopaliskowych w celu rejestracji zagrożonej substancji archeologicznej – obiektów nieruchomych i zabytków ruchomych.

Stanowisko Liuczyn – chutor Zawidow 3 znajduje się w odległości 3,2 km na zachód od miasta Ostrog (obwód rówieński). Osada ta usytuowana jest na zachodnich stokach lessowych Płaskowyżu Rówieńskiego na wysokości 196,5 m n.p.m. (poziom doliny Grabarki – 195 m n.p.m.). Zajmuje ona niski cypel na prawym brzegu rzeki Grabarka (ryc. 1)¹. Podłoże glebowe składa się z przemieszanego lessu i żwirów, kwarców i drobnych krzemieni o niewielkiej frakcji. Pokrywa je warstwa gleby torfowej koloru czarnego o miąższości około 0,2–0,3 m. Po przeciwnej stronie rzeki rozpościera się Grzęda Mizocka, w obrębie której znajdują się najwyższe wzniesienia na terenie całej Wyżyny Wołyńskiej, sięgające ponad 300 m n.p.m. (do 341 m n.p.m.).

¹ Lewy dopływ rzeki Zbytenki (lewy dopływ rzeki Vilia).

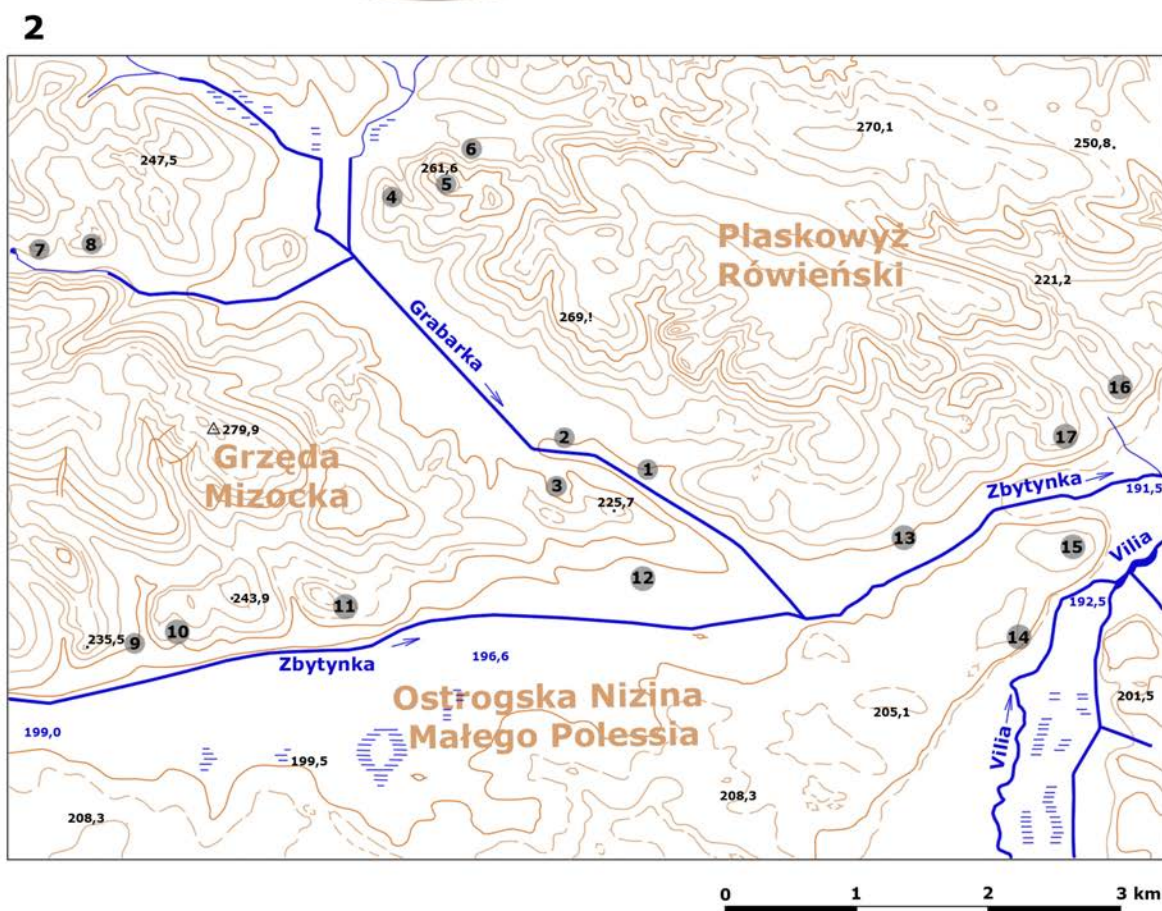
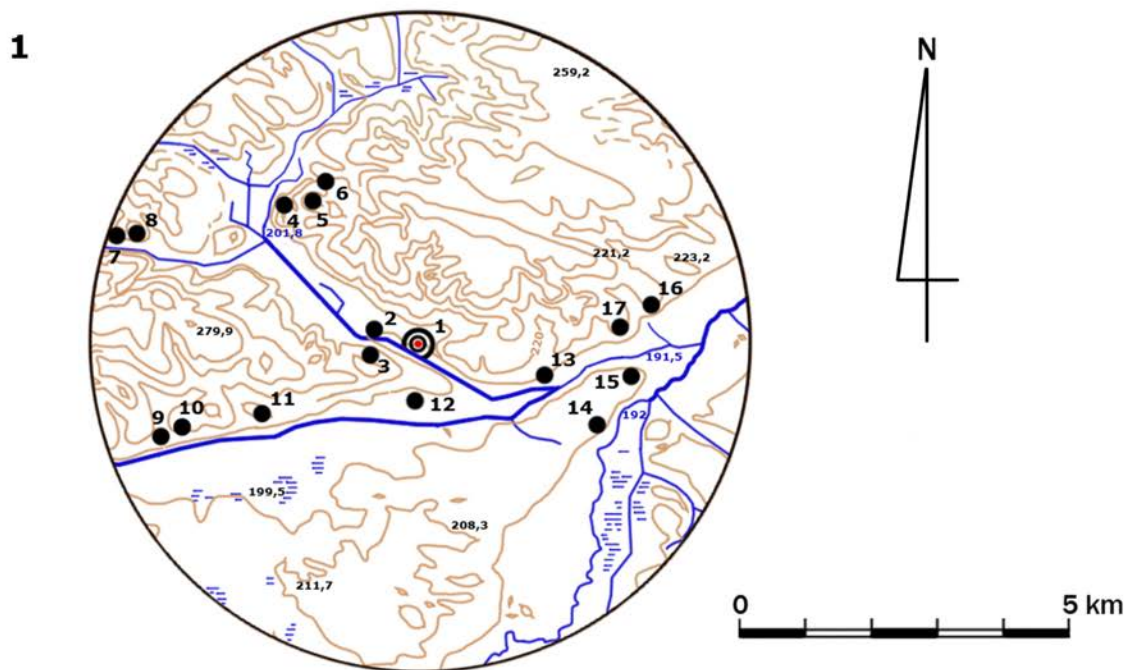
Wznoszą się one 120–150 m ponad poziom miejscowych dolin rzecznych (Roslyj 1990). Grzędę Mizocką i Płaskowyż Rówieński rozdziela dolina rzeki Grabarki. Od strony południowej te dwie jednostki geologiczne graniczą z silnie zabagnioną Niziną Ostrogską, która to wchodzi częściowo w skład Kotliny Małego Polesia (Marinicz, Paszczenko, Szyszczenko 1985).

Stanowisko „Liuczyn-Zawidow 3” zostało odkryte przez O. Romanczuka w 1983 roku (Pozichowski 1998, 141). Jak dotąd nie zostało szerzej opisane w literaturze przedmiotu. W tym miejscu chcielibyśmy zatem omówić kilka kwestii związanych z przypadkowym odkryciem obiektu kultury trypillskiej, dokonany w obrębie tego stanowiska w maju 2020 roku.

OBIEKT NR 1

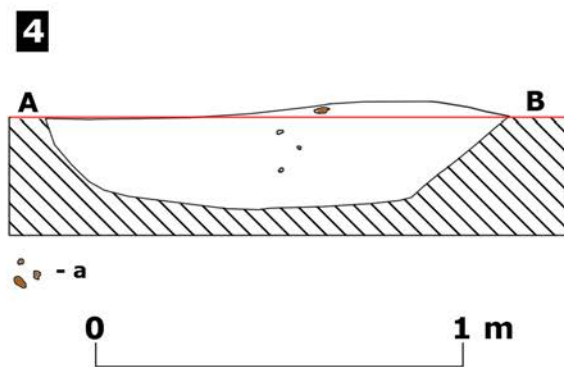
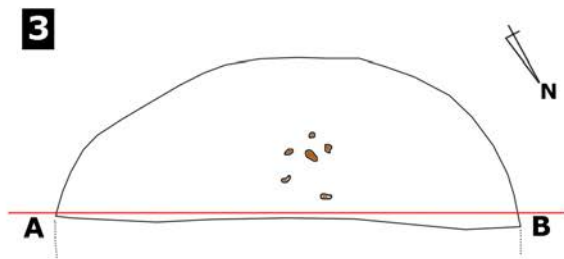
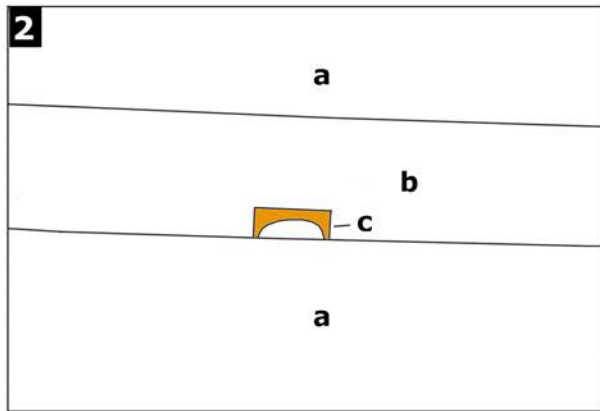
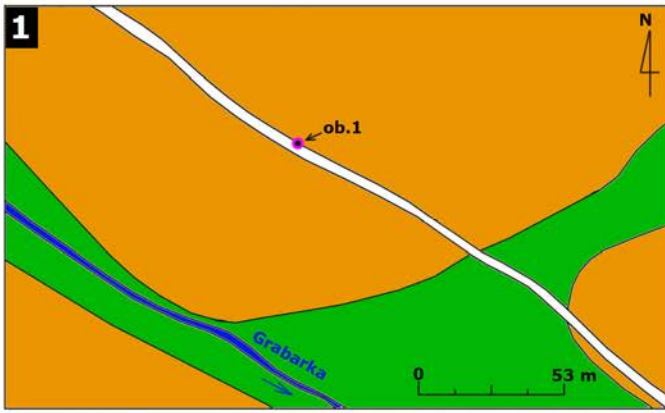
Zarys obiektu nr 1 został zarejestrowany na poziomie współczesnej drogi polnej w centralnej części stanowiska (ryc. 2:1–7). Podczas prospekcji powierzchniowej zaobserwowano zabytki ruchome na samej drodze, jak i poza nią, na polu ornym. Ze względu na postępującą degradację obiektu archeologicznego zdecydowano się na przeprowadzenie badań ratowniczych².

² W ramach działalności OSA (Ochronnej Służby Archeologicznej Ukrainy w Kijowie (укр. – ОАЧУ) Instytutu Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (IA HAHY) i Międzyregionalnej naukowej organizacji „Dubieński ośrodek archeologiczny” (kierownik A. Bardetskyi), a także Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Materiały ze stanowiska Liuczyn-Zawidow 3 przechowywane są w muzeum w Ostrogu.

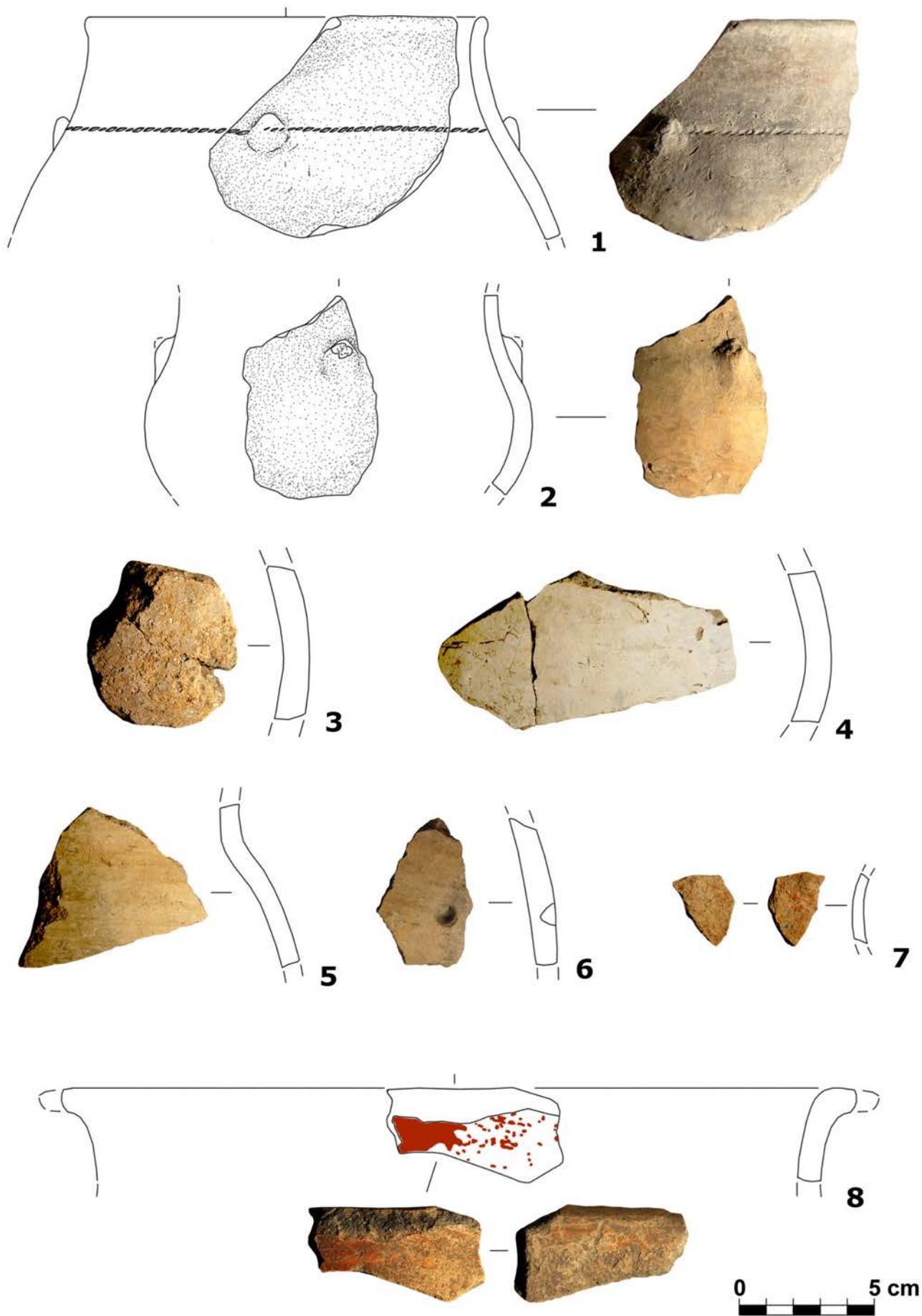
Ryc. 1. Stanowiska kultury trypillijskiej w otoczeniu 5 km od centrum stanowiska Liuczyn – hut. Zawidow 3 (1): 1 – Liuczyn – hut. Zawidow 3; 2 – Liuczyn – hut. Zawidow 1; 3 – Liuczyn – hut. Zawidow 2; 4 – Rajdużne – Korczunok 2; 5 – Rajdużne – Korczunok-Gorodyszche; 6 – Rajdużne – Korczunok 1; 7 – Male Dereviancze – Bezodnia 2; 8 – Male Dereviancze – Bezodnia 1; 9 – Nowomalyn – Ivanova gora 1; 10 – Nowomalyn – Gonczaryha; 11 – Liuczyn – Bilia Grycuna; 12 – Liuczyn – st. 3; 13 – Liuczyn – Rozjizdy; 14 – Meżyricz – Bilia fermy; 15 – Meżyricz – Monastyr; 16 – Ostrog – Zeman; 17 – Ostrog – bud. przystaryłych

Fig 1. The sites of the Trypillian culture in the vicinity of 5 km from the center of the Liuczyn – khutor Zawidow 3 (1): 1 – Liuczyn – khutor Zawidow 3; 2 – Liuczyn – khutor Zawidow 1; 3 – Liuczyn – khutor Zawidow 2; 4 – Rajdużne – Korczunok 2; 5 – Rajdużne – Korczunok-Gorodyszche; 6 – Rajdużne – Korczunok 1; 7 – Male Dereviancze – Bezodnia 2; 8 – Male Dereviancze – Bezodnia 1; 9 – Nowomalyn – Ivanova gora 1; 10 – Nowomalyn – Goncharyha; 11 – Liuczyn – Bilia Grycuna; 12 – Liuczyn – site 3; 13 – Liuczyn – Rozjizdy; 14 – Meżyricz – Bilia farm; 15 – Meżyricz – Monastyr; 16 – Ostrog – Zeman; 17 – Ostrog – building przystaryłych.

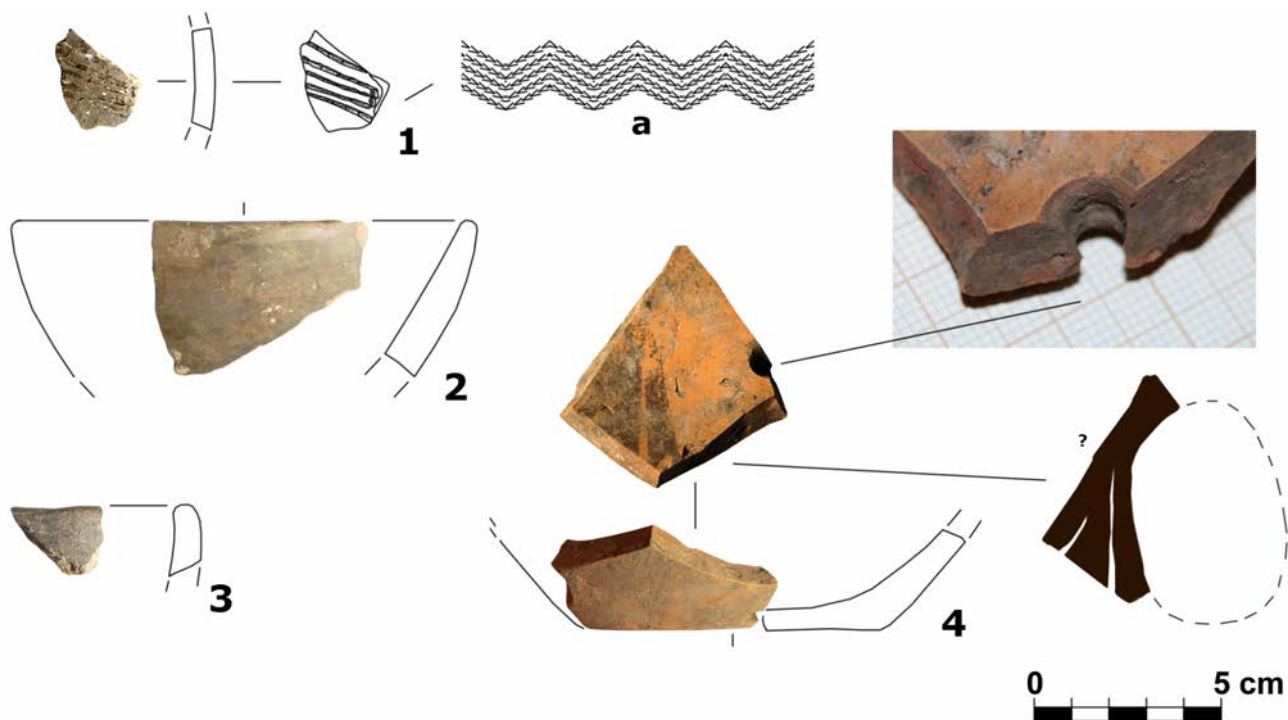

Ryc. 2. Liuczyn – hut. Zawidow 3. Lokalizacja osady i obiektu nr 1: 1 – schematyczny plan stanowiska; 2 – lokalizacja obiektu (a – pole rolne; b – droga; c – obiekt nr 1); 3 – rzut poziomym obiektu nr 1; 4 – profil obiektu nr 1; 5–7 – zdjęcia obiektu nr 1

Fig 2. Liuczyn – khutor Zawidow 3. Location of the settlement and the feature No. 1: 1 – schematic layout of the site; 2 – location of the feature (a – arable field; b – road; c – feature No. 1); 3 – plan view of the feature No. 1; 4 – profile of the feature No.1; 5–7 – photos of feature No. 1

Ryc. 3. Liuczyn – hut. Zawidow 3. Materiał ceramiczny z obiektu nr 1
 Fig 3. Liuczyn – khutor Zawidow 3. Ceramic material from feature No. 1

Ryc. 4. Liuczyn – hut. Zawidow 3. Materiał ceramiczny z obiektu nr 1
 Fig 4. Liuczyn – khutor Zawidow 3. Ceramic material from feature No. 1

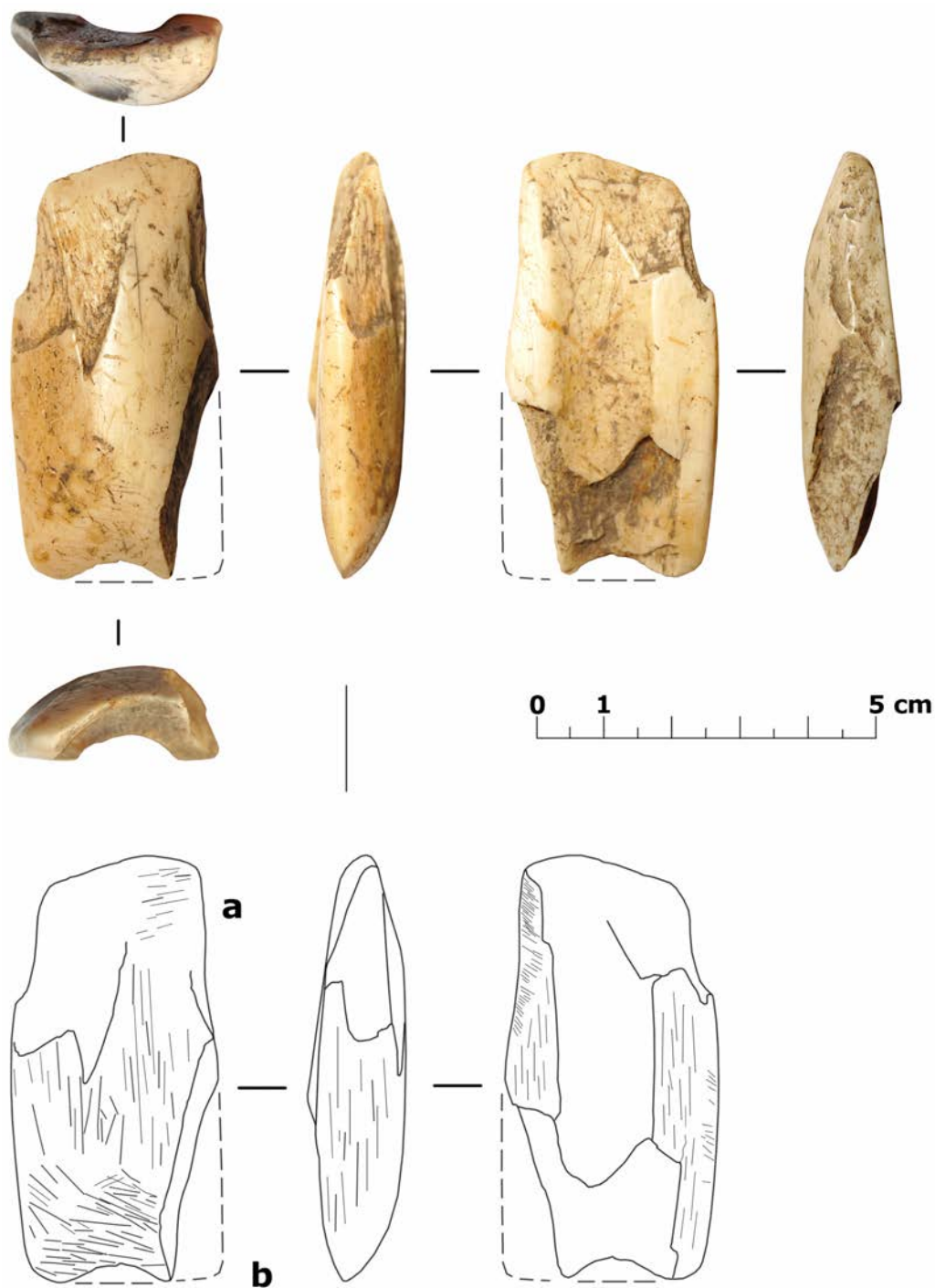
Prezentowana jama miała przekrój wannowaty. Jej szerokość w linii wschód–zachód wynosiła – 1,15 m, natomiast w linii północ–południe – 0,5 m. Jej maksymalna głębokość wynosiła 0,3 m. Wypełnisko jamy składało się z jednolitej warstwy ziemi torfowej koloru czarnego (ryc. 2:6). Poniżej znajdował się lity calec lessowy (ryc. 2:6). W wypełnisku zalegały pojedyncze fragmenty polepy o wymiarach 3–5 cm (łącznie 15 fragm.), fragmenty naczyń ceramicznych (34 fragm.), odłupki krzemienne (3 fragm.), jeden fragment narzędzia kościanego, kości zwierzęce (12 fragm.) oraz kości ryb rzecznych (3 fragm.).

CHARAKTERYSTYKA ŹRÓDEŁ

Ze zniszczonej powierzchni uzyskano 8 fragmentów ceramiki. Z samego wypełniska obiektu pochodzą 34 fragmenty ceramiki oraz tylko 3 fragmenty odłupków krzemiennych (krzemień turoński). Jeden kawałek odłupka jest przepalony. Ponadto, z wypełniska jamy uzyskano narzędzie kościane w typie motyczki (ryc. 5).

Wśród ceramiki ze zniszczonej części obiektu można wyróżnić fragmenty pochodzące z następujących form naczyń: garnka (ryc. 3:1), naczynia szerokootworowego (ryc. 3:8) oraz miski (ryc. 4:4). Fragmenty garnka (ryc. 3:1) zarejestrowano także w samym wypełnisku obiektu. Garnek ten posiadał wysokie, lekko nachylone do środka ścianki i lekko odchyloną krawędź wylewu. Między szyjką a brzuścem znajdowały się cztery guzki plastyczne, pomiędzy którymi zaobserwowano poziomy odcisk sznura (ryc. 3:1). Średnica wylewu garnka wynosiła 14 cm. Powierzchnia naczynia o szarej barwie była dobrze wygładzona, miejscami wręcz wypolerowana. Struktura gliny naczynia była jednolita i twarda, świadcząca o bardzo

dobrym wypale. Była ona schudzona dużą ilością drobnego szamotu oraz słabo widocznego drobnego piasku. Fragment naczynia szerokootworowego cechował się słabym stanem zachowania (ryc. 3:8). Średnica wylewu wynosiła około 29–30 cm. Powierzchnia naczynia była pokryta czerwoną farbą. Podobnie jak w przypadku garnka, naczynie to było wykonane w technologii szamotowej, jednak jego struktura nie była jednolita, a lekko porowata. Kolejny fragment znaleziony na powierzchni to część dna miski o średnicy 8 cm (ryc. 4:4). Powierzchnia naczynia miała kolor pomarańczowy. Zostało ono wykonane z odmulonej gliny kaolinowej, dobrze wypalanej. W środku miski widoczne były pozostałości ornamentu malowanego. Oprócz tego, w części dolnej zaobserwowano otwór, powstały podczas naprawy naczynia. Z wypełniska obiektu nr 1 pochodzą następujące charakterystyczne fragmenty naczyń: fragmenty pięciu różnych garnków (ryc. 3:2–6), fragment naczynia cienkościennego (ryc. 3:7), fragment wazy lub kubka ze zdobieniem w typie ściegu bruzdowego (ryc. 4:1), a także dwa fragmenty miski (ryc. 4:2,3). Jeden z fragmentów garnka posiadał dobrze wypolerowaną powierzchnię z guzkiem plastycznym, umiejscowionym w strefie pomiędzy szyjką a brzuścem (ryc. 3:2). Maksymalna średnica wylewu wynosiła 14 cm. Struktura gliny tego naczynia była jednolita, świadcząca o bardzo dobrym wypale. Do jej schudzenia wykorzystano dużą ilość drobnego tłucznia ceramicznego. Kolejnym interesującym fragmentem naczynia w typie garnka był fragment szyjki i brzuśca (ryc. 3:5). Naczynie to zostało również wykonane z jednolitej gliny w technologii szamotowej, z miejscowym wykorzystaniem drobnoziarnistych żwirów. Kolejnym, dość ciekawym, fragmentem pochodzącym z wypełniska jamy był fragment naczynia wykonany z jednolitej gliny w technologii szamotowej (ryc. 3:4). Powierzchnia zewnętrzna tego

Ryc. 5. Liuczyn – hut. Zawidow 3. Narzędzie kościane (w typie motyczki) z obiektu nr 1
 Fig 5. Liuczyn – khutor Zawidow 3. A bone tool (a hoe type) from feature No. 1

naczynia była malowana na biało. Powierzchnia była pokryta mieszaniną podobną do białej angoby. Równie ciekawy był fragment naczynia, do wykonania którego wykorzystano glinę schudzoną fragmentami muszli małży, przemieszanych z drobnym szamotem (ryc. 3:3). W wyniku dodania do masy ceramicznej muszli, fragment ten charakteryzował się dużą porowatością i kruchością. Jego powierzchnia była pokryta cienką białą warstwą (angobą?). Interesujący był również fragment naczynia ze śladem niedokończonej naprawy (ryc. 3:6). Jego technologia zbliżona jest do wyżej opisanych (ryc. 3:1,2,4-7). W takiej samej technologii wykonano frag-

ment cienkościennego naczynia o słabo zachowanej, barwionej na kolor czerwony powierzchni (ryc. 3:7). Wśród innych kategorii naczyń pochodzących z wypełniska obiektu, warto jeszcze wymienić dwa fragmenty mis. Jeden z nich pochodził z misy o stożkowatych ściankach i średnicy 12 cm (ryc. 4:2). Jego powierzchnia o szarej barwie była gładzona i miejscowo polerowana. Misa ta została wykonana z gliny odmulonej, z niewielką ilością domieszki szamotu. Drugi fragment pochodził z misy o kształcie półkulistym, z lekko zagiętymi do środka krawędziami (ryc. 4:3). Technologia tego naczynia była zbliżona do wyżej opisanych technologii szamotowych garn-

ków (ryc. 3:1,2,4–7). Ze spągu jamy pochodzi fragment wazy lub kubka (ryc. 4:1). Powierzchnia tego naczynia miała kolor czarny. Była ona dobrze wygładzona i miejscami polerowana. Wykonano ją z gliny schudzonej domieszką tłuczonych skorup. Na powierzchni tego naczynia zaobserwowano ornament wykonany w technice ściegu bruzdowego w układzie pięciu linii tworzących rozbudowany motyw zygzaka (ryc. 4:1a). Linie te były wypełnione białym barwnikiem.

Analogie do wyżej opisanych materiałów ceramicznych odnaleźć można na wielu stanowiskach kultury trypolskiej na Wyżynie Wołyńskiej i nad środkowym Dniestrem, w środowisku grup Brynzeny-Żwaniec, Horiv-Nowomalin i Trojaniw. Do najbardziej charakterystycznych elementów morfologicznych i stylistycznych naczyń grupy Brynzeny-Żwaniec lub grupy Trojaniw, należą garnki z kulistym brzuścem, a także o prostych, lekko nachylnych do środka wylewach i z ornamentyką w postaci odcisków poziomego sznura i guzków plastycznych. Spotykane są one na szeregu stanowiskach grupy Trojaniw: Trojaniw (Belanowskaja, Szmaglij 1959, 126), Korżiwka-Selysko 2 (Kruts, Ryzchow 2000, fig. 5:1), Pavolocz (Makarewicz 1952, tabl. 1:4,9), Korżiwka-Basztan (Kruts, Ryzhov 2000, fig. 6:14) lub także na stanowiskach w typie Kostianiec-Kurgany: Kostianiec-Lystweńszczyzna (Peleszcziszin 1997, ryc. 21:8,10), Kurgany-Dubowa (Werteleckij 2016, ryc. 6), Ostrog-Kaplycia (Werteleckij 2013, ryc. 3:1–3), Ostrog-Zeman (Pasterkiewicz et al. 2013, ryc. 17:1). Znane są one też ze stanowisk grupy Horiv-Nowomalin: Nowomalin-Podobanka (Werteleckij 2016a, ryc. 6:1,5), Rozważ-Koszara (Pasterkiewicz et al. 2013, ryc. 8:1). Występowanie pojedynczego, poziomego odcisku sznura, na terytorium środkowego Dniestru było charakterystyczne w okresie funkcjonowania stanowiska Żwaniec-Szczołb (Dergaczew 1980, 117). Z obszaru lewobrzeżnych dopływów środkowego Prutu, odcisk pojedynczego sznura zaobserwowano na stanowiskach Brynzeny-III (Markewicz 1981, ryc. 62:7,8) i Kostieszty (Titow, Markewicz 1974, ryc. 2:1,3). W grupie Kosenovka, lokowanej na obszarze lewobrzeżnych dopływów środkowego Dniepru, garnki zdobione odciskiem pojedynczego sznura znane są ze stanowiska Szaryn III (Kusztan 2015, ryc. 1Ж:8,9).

Jak widać, materiały ceramiczne wykazują cechy charakterystyczne zarówno dla grupy Horiv-Nowomalin, jak również dla grupy Trojaniw. Dominują tu materiały charakterystyczne dla stanowisk typu Kostianiec-Kurgany grupy Trojaniw. Na stanowisku tym, garnki z pojedynczym odciskiem sznura wykonane w technologii szamotowej, współwystępowały z garnkami wykonanymi z gliny zawierającej domieszkę muszli małży. Podobna sytuacja miała miejsce na stanowiskach grupy Horiv-Nowomalina. Garnki o opisanych wyżej cechach były charakterystyczne dla szeregu osad w międzyrzeczu rzek Vili, Zbytnyki i Horynia, np.: Nowomalin-Podobanka (Werteleckij 2016a, ryc. 7), Rozważ-Koszara (Pasterkiewicz et al. 2013, ryc. 8:3,5), Horiv-Za ozerom (Peleszcziszin 1998b, ryc. 5,7), Ostrog-Kaplycia (Werteleckij 2013). Na stanowiskach tych współwystępowały materiały dwóch różnych grup technologicznych (muszlowej i szamotowej) i stylistycznych (odciski sznura i odciski słupkowe). Na stanowiskach grupy Brynzeny-Żwaniec (środkowy Dniestr) przeważały garnki wykonane z gliny z dodatkiem pokruszonych muszli małży (Dergaczew 1980, 116; Markewicz 1981).

Kolejny fragment to naczynie (waza lub kubek) ze zdobieniem w typie ściegu bruzdowego z wypełnieniami białą farbą

(ryc. 4:1). Podobnie zdobione wazy i kubki spotykane są często na Wyżynie Wołyńskiej, na stanowiskach typu Kostianiec-Kurgany grupy Trojaniw (Rybicka 2016; 2017; Pasterkiewicz et al. 2013) lub w grupie Horiv-Nowomalin (Rybicka 2016, ryc. 4). Pojawienie się podobnej stylistyki (ścieg bruzdowy, kubki ansa-lunata) wskazuje na nawiązanie kontaktów z kulturą badeńską i kulturą pucharów lejkowatych (Rybicka 2017; Pasterkiewicz et al. 2013). Intensyfikacja kontaktów między kulturą pucharów lejkowatych a kulturą trypolską nastąpiła w okresie funkcjonowania grupy Brynzeny (Rybicka 2016, 118). Ważnym elementem jest obecność w obiegu mis o różnych cechach technologicznych: misy kultury trypolskiej wykonanej w technologii tzw. ceramiki stołowej (ryc. 4:4) oraz misy czarnoszarego koloru z polerowaną powierzchnią (ryc. 4:2), jak również misy wykonanej z domieszką tłuczni ceramicznego (ryc. 4:3). Obecność mis wykonanych w dwóch różnych technologiach zaobserwowano na wielu stanowiskach kultury trypolskiej w międzyrzeczu rzek Horyń, Vili i Zbytnyki: Nowomalin-Podobanka (Werteleckij 2016a, ryc. 36–38), Ostrog-Kaplycia (Werteleckij 2013, 22–24), Ostrog-Zeman (Pasterkiewicz et al. 2013, 273), Narajew-Brodki (Werteleckij, Bardeckij 2017, 259). Malowana misa zaliczana do grupy ceramiki stołowej mogła trafić na to stanowisko bezpośrednio z ośrodka jej produkcji, gdzie był obecny piec garncarski, niezbędny do jej wypału. Najbliższym stanowiskiem, z którego pochodzi podobny piec jest Nowomalin-Podobanka (Djaczenco 2016).

Naczynia szerokokotworowe są często spotykane na stanowiskach w typie Kostianiec-Kurgany grupy Trojaniw: Kurgany-Dubowa (Werteleckij 2016b, ryc. 29: 2), Kostianiec-Lystweńszczyzna (Peleszcziszin 1997b, ryc. 20:1), Ostrog-Zeman (Pasterkiewicz et al. 2013, ryc. 18:2). Podobny rodzaj naczyń można odnieść do kategorii kraterów³. Kratery zarejestrowano na stanowisku grupy Horiv-Nowomalin – Nowomalin-Podobanka (Werteleckij 2016a, ryc. 8).

Narzędzia kościane na Wyżynie Wołyńskiej są szeroko spotykane na osadach w typie Kostianiec-Kurgany grupy Trojaniw: stanowisko Ostrog-Kaplycia (Werteleckij 2013); Mali Dorogostai (Konoplá 1990), Ostrog-Zeman (etap CII, materiały nieopublikowane). Narzędzie kościane z jamy nr 1 na osadzie Liuczyn-Zawidow, mogło być wykorzystane jako wkładka do motyczki drewnianej. Ta z kolei mogła służyć do różnego rodzaju prac ziemnych. Dowodem na to wydaje się być lekko wypolerowana górna część (ryc. 5:a), a także zaostzona po stronie przeciwnej od jej ostrza dolna część (ryc. 5:b). W procesie użytkowania, ostrze tej motyczki zostało złamane (ryc. 5:b). Podobne narzędzie, jednak wykonane z rogu jelenia, pochodzi ze stanowiska Ostrog-Kaplycia⁴ (Werteleckij 2013, ryc. 5:2).

DATOWANIE RADIOWĘGLOWE

W ramach grantu realizowanego w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego⁵ zdecydowano się na przeprowadzenie analiz radiowęglowych. Do oceny wieku abso-

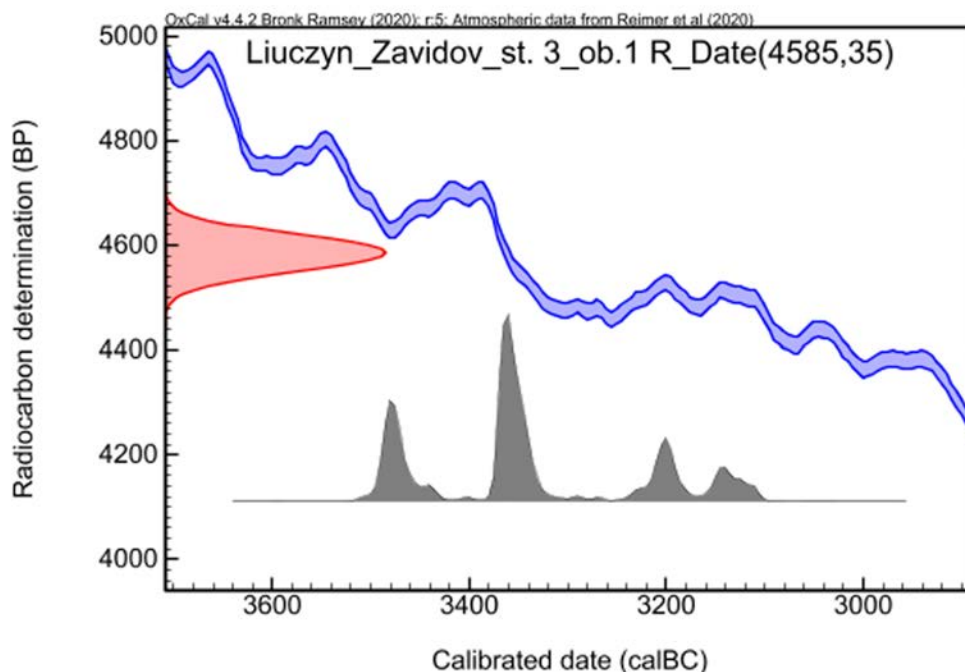
³ Czasami można spotkać nazwę „korczaga” (Szmaglij 1961, 24).

⁴ Jeszcze jeden fragment z stanowiska Ostrog-Kaplycia został nieopublikowany.

⁵ Projekt: *Analiza archeometryczna ceramiki naczyniowej i chronologia absolutna osadnictwa na etapie CII kultury trypolskiej w międzyrzeczu Dniestru, Bugu i Horynia* (NR – IA-10/2019/MN).

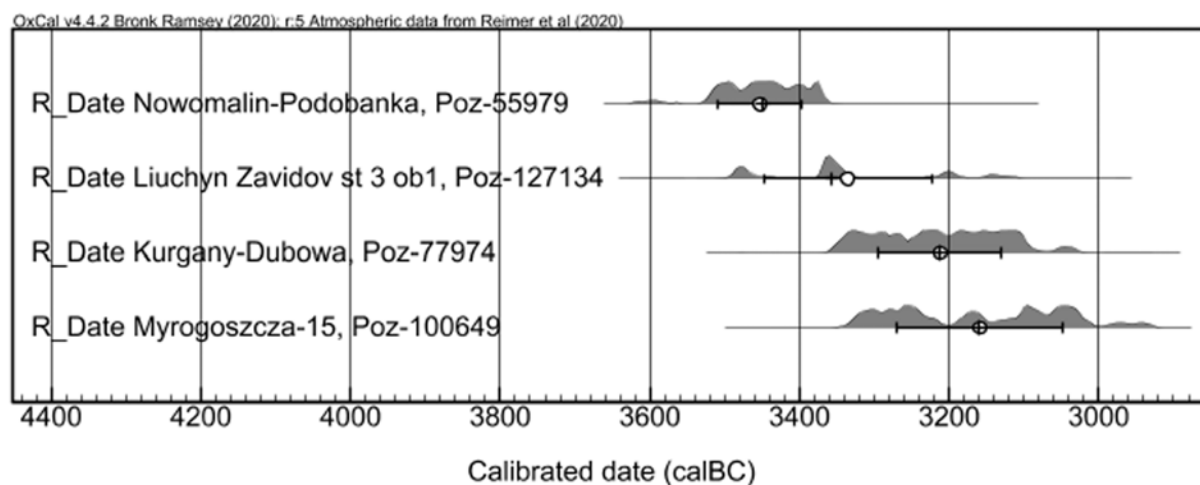
Wykaz oznaczenia radiowęglowego dla kości zwierzęcej z obiektu nr 1
(OxCal v4.4.2 Bronk Ramsey (2020); r: 5)
List of radiocarbon determinations for animal bone from the feature No. 1
(OxCal v4.4.2 Bronk Ramsey (2020); r: 5)

Stanowisko	Oznaczenie radiowęglowe	Prawdopodobieństwo 68,2%	Prawdopodobieństwo 95,4%	Uwagi
Liuczyn-Zawidow st. 3 ob.1 PR-1	4585 ± 35 BP	3491 BC (17,7%) 3465 BC 3375 BC (41,5%) 3336 BC 3212 BC (9,1%) 3193 BC	3502 BC (24,6%) 3431 BC 3381 BC (44,8%) 3320 BC 3237 BC (15,4%) 3175 BC 3162 BC (10,6%) 3105 BC	1,3% N 4,8% C 2,1% coll

Ryc. 6. Liuczyn – hut. Zawidow 3. Kalibracja oznaczenia ^{14}C (wg OxCal v4. 4. 2 Bronk Ramsey 2020)

Fig 6. Liuczyn – khutor Zawidow 3. Calibration of the ^{14}C determination (according to OxCal v4. 4. 2 Bronk Ramsey 2020)

Ryc. 7. Datowania radiowęglowe osad kultury trypillskiej etapu CII na Wyżynie Wołyńskiej (wg Król, Rybicka 2016; Verteletskyi, Bardetskyi 2018)

Fig 7. Radiocarbon dating of the sediments of the CII stage of the Trypillian culture in the Volhynian Upland (according to Król, Rybicka 2016; Verteletskyi, Bardetskyi 2018)

lutnego stanowiska przeznaczono fragment kości zwierzęcej znalezionej w spągu obiektu 1. W wyniku analiz przeprowadzonych w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym otrzymano oznaczenie 4585 ± 35 BP (tabela 1, ryc. 6). Skalibrowany wiek tego oznaczenia wynosi: 3491–3193 BC (68,2%) i 3502–3105 (95,4%). Średnie oznaczenie zostało wyznaczone

na czas 3445–3225 BC (ryc. 7). Porównując to datowanie ^{14}C do innych dat znanych ze stanowisk kultury trypolskiej z tego rejonu osadniczego, jak i z całej Wyżyny Wołyńskiej, osada Liuczyn-Zawidow wydaje się lokować pomiędzy chronologią stanowisk Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa (ryc. 7).

WNIOSKI

Dość trudno jest określić funkcję obiektu nr 1 na stanowisku Liuczyn-Zawidow 3. Jego zachowana część mierzyła 1,15 x 0,5 m, przy głębokości 0,3 m. Być może jama ta miała pierwotnie okrągły kształt. Jamy takie znane są na stanowiskach grupy Horiv-Nowomalin: Horiv – Za ozerom (Peleszcziszin 1998b) i na osadach typu Kostianiec-Kurgany grupy Trojaniw: Kostianiec-Lystweńszczyzna (Peleszcziszin 1997b, 44; 1998a), Kurgany-Dubowa (Djaczenco 2016). Możliwe, że jama ta była związana z częścią gospodarczą stanowiska. Datowanie obiektu z osady Liuczyn-Zawidow dobrze koreluje z datowaniem względnym materiałów ceramicznych – między 3400–3200 BC. Najbliższe dla omawianego stanowiska to Ostrog-Kaplycia (Werteleckij 2013; Pasterkiewicz et al. 2013, 277), horyzont CII stanowiska Ostrog-Zeman (Pasterkiewicz et al. 2013, 273), Kurgany-Dubowa (Werteleckij 2016b), a także częściowo stanowisko Nowomalin-Podobanka (Werteleckij 2016a). Z obiektu nr 1 ze stanowiska Liuczyn-Zawidow pochodzą charakterystyczne pojedyncze elementy typowe dla kultury trypolskiej (ceramika kuchenna z domieszką muszli małży, ceramika stołowa), jednak przeważają naczynia wykonane w technologii szamotowej, o dobrze zagładzonej lub polerowanej powierzchni, malowane na czerwono. Ostatnie elementy charakterystyczne są dla kultury pucharów lejkowatych i kultury badeńskiej (Rybicka 2016; 2017). Interesujące

jest wykorzystanie białego barwnika. Przykładowo, wypełniony białym barwnikiem ornament w typie ściegu bruzdowego zarejestrowany był już wcześniej na stanowisku Nowomalin-Podobanka (Rybicka 2016, ryc. 5:1). Jak dotąd nie zaobserwowano przypadków malowania całych powierzchni naczyń na stanowiskach grupy Horiv-Nowomalin lub w typie stanowisk Kostianiec-Kurgany grupy Trojaniw. Bez wątplenia ważne jest potwierdzenie wykorzystania białego malowania naczyń razem z czerwonym w dalszych badaniach na tej osadzie.

Podsumowując, zawartość przebadanego obiektu może świadczyć o zmianach, a także adaptacji impulsów trypolskich i pucharowo-badeńskich. Możliwe, że dominacja ceramiki wykonanej w technologii szamotowej była charakterystyczna nie tylko dla tego obiektu, ale i dla całej osady. Odkryte tam zabytki odpowiadają późnym etapom grupy Horiv-Nowomalin na południowo-wschodniej części Wyżyny Wołyńskiej; grupy Brynzeny-Żwaniec nad środkowym Dniestrem i dopływach Prutu; grupy Koseniwka lokowanej na obszarze prawobrzeżnych dopływów środkowego Dniepru (stanowiska typu Szarin III). Obiekt nr 1 na stanowisku Liuczyn-Zawidow 3 może odpowiadać wczesnemu etapowi stanowisk w typie Kostianiec-Kurgany (np. Werteleckij 2016b; Peleszcziszin 1998a; 1998b; Werteleckij, Bardeckij 2017). Może być on datowany na okres około 3400 – 3300–3200 BC.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Belanowskaja, Szmaglij = Белановская Т., Шмаглий Н. 1959. Позднетрипольское поселение у с. Троянова, Житомирской области, *Краткие сообщения института археологии* 8, 125–128.

Czopek S. 2017. Aktualne problemy zarządzania archeologicznym dziedzictwem kulturowym. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 38, 307–314.

Djaczenco = Дяченко А. 2016. Площадки трипольских поселений Новомалин-Подобанка и Курганы-Дубова на Западной Волини. W: A. Diachenko, D. Król, A. Kyrylenko, M. Rybicka, D. Vereteleskiy, *Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na Zachodnim Wołyniu*, 19–23. Rzeszów: Instytut Archeologii UR.

Dergaczew = Дергачев В.А. 1980. *Памятники позднего Триполья*. Кишинев: Штиинца.

Florek M. 2015. Między teorią a praktyką. Ochrona dziedzictwa archeologicznego z perspektywy praktyki konserwatorskiej (na przykładach Delegatury w Sandomierzu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach). *Raport*, 233–261. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Kobyliński Z. 2001. *Teoretyczne podstawy konserwacji dziedzictwa archeologicznego*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Fundacja „Res Publica Multiethnica”.

Kobyliński Z. 2009. Współczesne problemy prawnej ochrony dziedzictwa archeologicznego w Polsce. *Prawna ochrona dziedzictwa kulturowego* 3, 151–160.

Konoplja = Конопля В.М. 1990. Пізньотрипільське поселення Малі Дорогостаї – I, *I полевої семінар. Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине. Тезиси докладов первого полевого семинара*, Тальянки – Веселый Кут – Майданецкое, 205–213.

Kruts V., Ryzhov S. 2000. Trypolye culture in Volhynia (Gorodsk-Volhynian grup). W: A. Koško (red.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture. Baltic-Pontic Studies* 9, 86–110.

Kusztan = Куштан Д. 2015. Керамічний комплекс пізньотрипільського поселення Шарин III. W: О. Дяченко, Ф. Менотті, С. Рижов, К. Бунятян, С. Кадров (red.), *Культурний комплекс Кукутень-Трипілья та його сусіди. Збірка наукових праць пам'яті Володимира Круца*, 429–439. Львів: Астролябія.

Макаревич = Макаревич М.Л. 1952. Трипільське поселення біля с. Паволочі, *Археологічні пам'ятки УРСР* 4, 96–103.

Marinicz, Paszczenko, Sziszczenko = Маринич А.М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г. 1985. *Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование*. Киев: Наукова думка.

- Markewicz = Маркевич В.И. 1981. *Позднетрипольские племена северной Молдавии*. Кишинев: Штиинца.
- Rybicka M. 2016. Ceramika o zachodniej lub południowo-zachodniej afiliacji. W: A. Diaczenko, D. Król, A. Kyrylenko, M. Rybicka, D. Warteletski, *Nowomalin-Podobanka i Kyrgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*, 101–118. Rzeszów: Instytut Archeologii UR.
- Rybicka M. 2017. *Kultura trypolska – kultura pucharów lejcowatych. Natężenie kontaktów i ich chronologia (= Collectio Archaeologica Ressoiviensis 37)*. Rzeszów: Instytut Archeologii UR.
- Titov, Markewicz = Титов В.С., Маркевич В.С. 1974. Новые данные о западных связях позднего Триполья. *Советская Археология* 3, 150–164.
- Peleszcziszin = Пелещишин М.А. 1997а. 3 історії перших трипільських общин у Середньому Погоринні (за матеріалами поселення біля с. Хорова). *Археологічні дослідження Львівського університету* 2, 47–65.
- Peleszcziszin = Пелещишин М.А. 1997б. *Поселення мідного віку біля сіл Костянець і Листвин у Західній Волині*. Львів: видавничий відділ Львівського державного університету.
- Peleszcziszin = Пелещишин М.А. 1998а. Пізньотрипільське поселення біля сіл Костянець і Листвин на Волині. *Волино-подільські археологічні студії* 1, 89–110.
- Peleszcziszin = Пелещишин М.А. 1998б. Пізньотрипільські поселення в околицях с. Хорова на Волині (Хорів – II,III,IV). *Археологічні дослідження Львівського університету* 3, 45–72.
- Pozichowski = Позіховський О.Л. 1998. Нові матеріали до археологічної карти епохи пізнього енеоліту Середнього Погориння. *Волино-подільські археологічні студії* 1, 140–145.
- Roslyj = Рослый И.М. (red.). 1990. *Геоморфология Украинской ССР*. Киев: Выща школа.
- Szmaglij = Шмаглій М.М. 1961. Кераміка поселень городського типу. *Археологія* 13, 20–36.
- Warteleckij = Вертелецький Д. 2013. Поселення трипільської культури Острог-Каплиця на Західній Волині. W: A. Pozikhovski, J. Rogozinski, M. Rybicka (red.) *Na pograniczu kultury pucharów lejcowatych i kultury trypolskiej (=Collectio Archaeologica Ressoiviensis 26)*, 251–292. Rzeszów: Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Instytut Archeologii UR.
- Warteleckij = Вертелецький Д. 2016а. Кераміка поселення Новомалин-Подобанка. W: A. Diaczenko, D. Król, A. Kyrylenko, M. Rybicka, D. Warteletski, *Nowomalin-Podobanka i Kyrgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na Zachodnim Wołyniu*, 35–69. Rzeszów: Instytut Archeologii UR.
- Warteleckij = Вертелецький Д. 2016б. Кераміка пізньотрипільського горизонту з поселення Кургани-Дубова. W: A. Diaczenko, D. Król, A. Kyrylenko, M. Rybicka, D. Warteletski, *Nowomalin-Podobanka i Kyrgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na Zachodnim Wołyniu*, 71–100. Rzeszów: Instytut Archeologii UR.
- Warteleckij, Bardeckij = Вертелецький Д.Ю., Бардецький А.Б. 2017. Нові пам'ятки трипільської культури з північно-західного краю Мізоцького кряжу на Волинській Височині. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 38, 249–280.
- Warteletski D., Bardetskiy A. 2018. Datowanie materiałów kultury trypolskiej ze stanowiska Myrogoszcza 15 odkrytych w 2017 roku. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 39, 117–127.

Dmytro Ju. Verteletskyi

A feature of the Trypillia culture from the CII stage at the Liuczyn-Zawidow site 3 (Volhynian Upland, Ukraine)

Summary

The article analyzes the feature of the Trypillian culture (feature No. 1), accidentally discovered at the site Liuchyn 3 – khutor Zawidow in May 2020. Site Liuchyn 3 – khutor Zawidow is located 3.2 km west of the town Ostrog (Rivne region). This settlement is situated on the western slopes of the Rivne Plateau at the altitude of 196.5 m above sea level. (Grabarka valley level – 196 m above sea level). It occupies a low point bar on the right bank of the Grabarka River. This site was discovered by O. Romanczuk in 1983.

The outline of feature No. 1 was recorded at the level of a contemporary dirt road in the central part of the site. During the surface research, the presence of movable artefacts was observed both on the road itself and outside it, at the arable field. Due to the progressive degradation of the archaeological site, it was decided to perform urgent rescue excavations. The researched pit had a bath-shaped cross-section. Its width in the east-west line was – 1.15 m, while in the north-south line – 0.5

m. Its maximum depth was 0.3 m. The fill consisted of a uniform layer of black peat soil. Below it there was a solid loess subsoil. The damaged surface layer provided 8 pottery sherds, while referring to its fill of the feature No. 1, there were 34 pottery sherds and only 3 fragments of flint flakes (Turonian flint). One piece of flake is burned out. Moreover, a hoe-type bone tool was obtained from the fill of the pit. With reference to the characteristic ceramic fragments obtained from the damaged pit, it is worth mentioning fragments from the following vessel forms: a pot, a wide-mouth vessel and a bowl. Analogies to ceramic materials can be found in many sites of the Trypillian culture in the Volhynian Upland and in the basin of the middle Dniester, i.e. the Brynzeny-Żwaniec group, the Horiv-Nowomalin group and the Trojaniw group. The dominant material is typical for the Kostianiec – Kurgany sites of the Trojaniw group. As for the site 3 Liuchyn – khutor Zawidow, the pots with a single cord impression, made in the chamotte technol-

ogy, coexisted with the pots made with an admixture of mussel shells. A similar situation took place at the sites of the Horiv-Nowomalin group. The feature No. 1 from the Liuczyn-Zawidow site included characteristic single elements typical of the Trypillian culture (cooking pottery with the technology of mussel shells admixture, tableware from the kitchen group), however, the most common pottery vessels were made in the chamotte technology, with a smooth or polished surface, painted in red. The last elements are characteristic for the Funnel Beaker culture and the Baden culture (Rybicka 2016; 2017).

As part of the grant implemented at the Institute of Archeology of the University of Rzeszów, it was decided to conduct radiocarbon analyses. In order to establish the absolute age of the site, a fragment of an animal bone found at the bottom of the feature No. 1 was assigned. As a result of analyses carried out at the Poznań Radiocarbon Laboratory, the designation 4585 ± 35 BP was obtained.

The content of the researched feature may indicate some changes as well as the adaptation of Trypillian and Beaker-Baden impulses. It is possible that the domination of ceramics made in the chamotte technology was characteristic not only for the discussed feature, but also for the entire settlement. The artefacts discovered there correspond to the late stages of the Horiv-Nowomalin group in the south-eastern part of the Volhynian Upland; Brynzeny-Żwaniec group in the basin of the middle Dniester and tributaries of the Prut; Kosenivka group located on the right tributaries of the middle Dnieper (sites of the Sharin III type). The complex of feature 1 at the site Liuczyn-Zawidow 3 may correspond to the early stage of sites in the Kostianiec-Kurgany type (e.g. Werteleckij 2016b; Peleszcziszin 1998a; 1998b; Werteleckij, Bardeckij 2017). It can be dated approximately to 3400–3300/3200 BC.

